

Çanakkale Ruhü; Cihad

الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ أَكْبَرُ دَرَجَةً عِنْدَ اللَّهِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ

İman edip hicret eden ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad eden kimselerin mertebeleri, Allah katında daha üstündür. İşte onlar, başarıya erenlerin ta kendileridir. (Tevbe, 20)

Hz. Enes’ ten rivayet edildiğine göre Nebyy-i Ekrem (s.a.v) şöyle buyurmuştur:

“Müşriklere karşı mallarınızla, canlarınızla ve dillerinizle cihâd ediniz!” (Ebu Davud, Cihâd, 17/2504)

Kıymetli Müminler;

Cihad, güç ve gayret sarfetmek, bir işi başarmak için elden gelen bütün imkanları kullanmak manasındaki “cehd” kökünden gelir. İstilahî manası ise, “Dini emirleri öğrenip ona göre yaşamak, başkalarına yaşatmak, öğretmek, iyiliği emredip kötülükten sakındırma yolunda uğraşmak, İslâmı tebliği etmek ve anlatmak yolunda gayret etmek, nefse karşı mücadele etmek, ve dış düşmanlara karşı kuvvetli bir şekilde mücadele etmek”tir. bütün bunları da gerek kalp, gerek dil, gerek el, gerek mal gerek can ve mal ve gerekse silah gibi her türlü vasıtalarla hem bireysel veya topluca mücadele ve mücahede göstermektedir.

هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ

“O, kendisine ortak koşanlar hoşlanmasa da, dinini bütün dinlere üstün kılmak için peygamberini hidayet ve hak din ile gönderendir.”(Saff, 9)

Cihad, İslâmı öğrenip muhafaza etmeye ve devamını sağlamaya yardımcı olan her fiili içine alan geniş bir manaya sahiptir. Bu durumda “ilâ-i kelimetullah” yani Allahın dinini yüceltmek için gösterilen her türlü çaba ve gayret cihâddır.

İnsan evvela Allah’a iman eder, sonra dinini öğrenerek hayatına hakim kılar ve usulü dairesinde diğer insanlara da dinini ulaştırmaya çalışır. Buna karşı çıkanlarla yine dinin koyduğu kaide ve kurallar çerçevesinde mücadele eder. Yani İslam ile insan arasındaki bütün engelleri kaldırmaya dikkat eder. Zira kendi irade ve ihtiyarlarıyla, herhangi bir zorlama olmadan dini kabul etmek isteyenlerin inanmasına imkan sağlamak, inancının gereğini öğrenmenin ve öğrendiğini yaşamanın zeminini hazırlamak, cihâdın yegâne hedefidir.

Değerli müminler,

Cihad, yeryüzünü her türlü zulümden ve şirkten arındırmayı, orada adaleti, şefkat ve merhameti hakim kılmayı gaye edinir. Bu sadece müslümanların değil bütün insanların, diğer canlıların hatta cansız varlıkların bile koruma altına alınması anlamına gelir. **İslâm'ın hayat bahşeden cihâdı ile zâlimlerin her şeyi talan eden harbi arasındaki esas fark, burada görülmektedir.**

Bu sebeple, İslam binasının temeli iman, zirvesi ve en yüksek kubbesi de “cihad” olarak kabul edilmiştir. Allah Rasulü (s.a.v):

“Cihad amellerin zirvesidir; kubbesidir.” (Tirmizi, Fedailul Cihad)

“İslamın zirvesi cihâddır” buyurmuştur. (Tirmizi, iman 8/2616)

CİHAD CENNETİN YOLUDUR

Bunu ifade eden şu hadise ne kadar düşündürücüdür;

Beşir ibni Hasâsiye radiyallahu anh ; Efendimize: **“Yâ Rasûlallah! Sana ne üzere biat edeyim”** diye sordu

Fahr-i Kâinat sallallahu aleyhi ve sellem Efendimiz cevaben:

“- Allah'tan başka ilâh olmadığına, benim O'nun kulu ve elçisi olduğuma şehadet edersin. Ramazan orucunu tutar, Hac yaparsın. Zekat verir, Allah yolunda cihad edersin” buyurdu.

Beşir radiyallahu anh gayet saf ve samimi bir edâ ile:

“-Yâ Rasûlallah! Zekât ve cihadı yerine getiremem. Benim yalnızca on tane devem var. Onlardan elde ettiğim gelirle ailemin ve çocuklarımın geçimini sağlıyorum.

Cihada gelince; duyduğuma göre savaştan kaçanlar, Allah'ın gazabına uğruyorlarmış. Ben savaştan kaçıp Allah'ın gazabına çarpılmak istemem” dedi.

Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem Efendimiz mübarek elini onun göğsüne koydu ve ona:

“- Zekat yok, cihad yok! Peki ne ile Cennete gireceksin?” buyurdu. Bunun üzerine beşir **“Ya Rasûlallah sana hepsi için beyat ediyorum** dedi.(Ahmed b. Hanbel, 4, 224)

Demek ki cihâd ve sadaka, dini yaşama ve cenneti kazanmanın iki önemli vasıtasıdır. Zira mal ve canla Allah yolunda gayret etmek, işin başı ve dinin zirvesidir. Cihad ve sadaka ortadan kalktığında din zayıflar ve fitneler ortalığı

kaplar. O zaman da insanların kalplerine dünya sevgisi dolar, cihadı zarar olarak görüp zekatıda külfet ve zorluk olarak ağır bir borçmuş gibi telakki etmeye başlarlar. Onun için yukarıda geçen hadisi şerifteki vakıa işin ciddiyetini açıkça ortaya koyması açısından gayet önemlidir.

Değerli kardeşlerim;

Cihadın bütün faziletli amellerden daha üstün kılınması, Allah'ın iradesini yeryüzüne hakim kılmaya vesile olması ve insanları hem bu dünyada hemde ebedi hayatta kurtuluşa nail eylemesi sebebiyledir. Din ve dünyanın düzeni ona bağlıdır. Dolayısıyla bu gayeye hizmet eden her adım büyük bir kıymet ifade etmektedir. Cenabı Hak bu hususta şöyle buyurur:

لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فَضَّلَ اللَّهُ
الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً وَكُلًّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَى وَفَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى
الْقَاعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا مَغْفِرَةً وَرَحْمَةً وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا

“ Mü'minlerden özür sahibi olmaksızın (cihatten geri kalıp) oturanlarla, Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad edenler eşit olamazlar. Allah, mallarıyla, canlarıyla cihad edenleri, derece itibariyle, cihattan geri kalanlardan üstün kılmıştır. Gerçi Allah (mü'minlerin) hepsine de en güzel olanı (cenneti) va'detmiştir. Ama mücahitleri büyük bir mükafat ile kendi katından dereceler, bağışlanma ve rahmet ile cihattan geri kalanlara üstün kılmıştır. Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”(Nisa 95)

Başta ashâb-ı kiram olmak üzere sâlih mü'minler, Cenabı hakkın vaad ettiği ecir, üstünlük, mağfiret ve rahmete nail olabilmek için cihâd için koşturmuşlar, hiçbir zaman oturup kalmamışlardır.

Rasûlullah (s.a.v) efendimiz müminlere yukarıda ki hadisi şerifte geçtiği üzere müminlere canlarıyla, gerek mallarıyla gerekte dilleriyle yani bütün imkanlarla Allah yolunda gayreti emretmiştir.

ZALİMLERE KARŞI TOPLU CİHAD ALLAH'IN EMRİ

Değerli müminler;

Allah kendilerine hücum edenlere karşı müminlere cihad etmeyi emretmiştir;

أُذِّنْ لِلَّذِينَ يُقَاتِلُونَ بِأَنَّهُمْ ظَلَمُوا وَإِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ

Kendilerine savaş açılan müslümanlar'a zulme uğramaları sebebiyle cihad için izin verildi. Şüphe yok ki Allah'ın onlara yardım etmeğe gücü yeter.(Hac, 39)

Bu emir cihadın toplumsal bir yükümlülük olduğunu en bariz bir şekilde ortaya koyar ve müminler için gerektiğinde savunma savaşı yaparak dinlerini ve toplumsal yapılarını koruma yolunu açar.

Savaş cihadın etkili bir şeklidir. Fakat bununla birlikte cihad sadece silahlı mücadeleden ibarette değildir. Kişinin Allah'ın rızasına uygun bir şekilde yaşamak için çaba sarfetmesi, elinden gelen tüm imkanları seferber etmesi, tevhid inancını tüm dünyaya duyurması, emri bil maruf yani iyiliği hakim kılmak kötülüğü azaltmak için mücadele etmesi vs. her biri rızayı ilahiye muvafık düşen bir çeşit sa'yu gayrettir.

Kıymetli müminler;

Aslında cihad, islamın indiği arap toplumuna yabancı bir kavram değildi. Gerek kendi aralarında kabile çekişmelerinde gerek karşılarındaki düşman gördükleri kavimlere karşı göstermiş oldukları sözlü ve fiili eylemlerine cihad diyorlardı. Fakat bu çoğu kez kişisel veya kabile çıkar ve menfaatleri için öfkeyle, kin, nefret ve ölçüsüzce yapılan eylemlerdi. Fakat İslamiyet cihad sözcüğüne yeni bir anlam yükledi. Kişisel çıkar ve menfaatleri bir tarafta tutarak, Allah rızasını ön plana alarak ona mânevi bir anlam bir ruh ve yüksek bir ideal kattı. Allah'ın rızasını kazanmak ve Allah'ın hak mesajını üstün tutmak, Bu ise bazen mal ile bazen dil ile bazen de gerektiğinde can ile olmaktadır.

1-) İNSANIN KENDİ NEFSİ İLE CİHADI

Allah Rasûlu (s.a.v) ashabıyla zorlu ve meşakkatli tebuk seferinden dönerlerken şu sözleri sarfetetti; **“Küçük cihaddan büyük cihada döndük”** Ashabı kiram efendilerimiz merakla sordular: Büyük cihad nedir ya Rasûlallah? Cevaben buyurdu ki **“Nefis ile cihad”**

Evet öncelikle Müslüman'ın nefsi ile olan cihadı, dinî konulardaki cehaletin giderilmesi ile başlar. Kişinin İslâm'ı en güzel şekilde öğrenip hayatını ona göre tanzim etmesi cihadın bireysel boyutunu teşkil etmektedir. Fakat dinin emir ve yasaklarının öğrenilmesinin yanında bunların uygulanmasında insanın karşılaşacağı birtakım zorluklar da vardır. Bunların başında ise insanı kötülüğe sevk eden nefis vardır. Bunun için Peygamber Efendimiz, **“...Mücahid, Allah'a itaat yolunda nefsi ile cihad edendir...”**(Ahmed b. Hanbel, müsned, 5) buyurarak nefsin arzuları ile baş etmenin zorluğuna işaret etmiştir. Dünyanın, insanı aldatan her türlü meşgalesini bir kenara bırakıp Allah'ın

rızasına uygun bir hayat yaşayabilmek gerçekten de kolay bir iş değildir. İşte kişi, kendi nefsi ile olan cihadında başarılı olabilirse, o zaman İslâm düşmanlarına karşı olan cihadında da zafer elde edebilir.

2-) İNSANIN NEFSİNE KARŞI YÜRÜTTÜĞÜ CİHADIN YANINDA İCTİMAİ (TOPLUMSAL) CİHAD

En yakından başlayarak İslâm'ın topluma anlatılması, tebliğ ve irşad ile yerine getirilir. Tıpkı Hz. Peygamber'in peygamberliği boyunca, Yüce Rabbimizin, **“(Ey Muhammed!) Rabbinin yoluna, hikmetle, güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et...”**(Nahl, 125) ve **“O hâlde kâfirlere boyun eğme ve bununla (Kur'an ile) onlara karşı olanca gücünle büyük bir cihad et!”**(Furkan, 52) emirleri gereği İslâm'ı en güzel şekilde anlattığı gibi... Hz. Peygamber'den sonra da aynı azim ve kararlılık ile tebliğ ve irşad faaliyetlerini sürdürmek her Müslüman'ın görevidir. Cihadın bu şekli, kişinin öncelikle sorumlu olduğu ailesinin eğitimini hakkıyla yerine getirmesi ile başlar. Her mümin, ailesinin güzel bir şekilde eğitilmesini sağlarsa toplumun cehaleti de büyük oranda ortadan kalkmış olur. İşte bu, insanın ailesini hem dünyada, hem de âhirette korumaya yönelik yaptığı cihaddır.

3-) DİL, İLİM VE BİLİM İLE CİHAD

Peygamber Efendimizin, **“Ellerinizle, dillerinizle ve mallarınızla cihad edin.”** hadisi, gerektiğinde dilin de cihad için kullanılabileceğini ifade etmektedir. Peygamberimizin ifade ettiği dil ile cihad çeşitli şekillerde olabilir. Nitekim şiir okumanın çok önemli olduğu bir dönemde Peygamberimizin Hassân b. Sâbit, Abdullah b. Revâha ve Kâ'b b. Mâlik gibi şairleri, şiirlerini Allah yolunda cihad için bir vasıta olarak kullanmıştır. Allah Resûlü, Hassân b. Sâbit'i **“Onları (şiirlerle) hicvet, Cebrail seninle birliktedir.”** diyerek teşvik etmiştir.Yine, **“Şairlere ancak azgınlar uyar.”** âyeti inince Kâ'b b. Mâlik, Peygamber Efendimize (sav) gelerek, **“Allah Teâlâ şiir hakkında bildiğin âyeti indirmiştir, sen bu konuda ne dersin?”** diye sormuş, bu soruya Hz. Peygamber, **“Hiç şüphesiz mümin (hem) kılıcı, (hem de) dili ile cihad eder. Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki sizin dilinizle düşmana attığınız sözler tıpkı ok atmak gibidir”**(Ahmed b. Hanbel,3,456) karşılığını vererek dil ile cihadın önemine dikkat çekmiştir. Kafir ve inkarcılara kötü akıbetlerini haber vermek, sapıklıklarını ve işlerinin bâtıllığını delilleriyle ortaya koymak da bu ulvi eylemdendir. Bilhassa özellikle günümüzde dil, kağıt, kalem, kültür, ekonomi gibi güçlerle cihad etmek daha çok ehemmiyet kazandığı herkesçe malumdur.

4-) HÂL İLE CİHAD

Müslüman daha etkili olması açısından önemli bir eylemi de islam'ı hâl ile anlatması özü sözü bir olması, her halinin islam'a uygun olması, bir nevi islam'ın canlı bir numunesi olmasıdır. Dolayısıyla her haliyle İslamî bir yaşantıya sahip olan mümin, Müslümanlara etfedilen yanlış imajın ortadan kalkmasında da önemli rol oynar.

5-) MAL İLE YAPILAN CİHAD

Yeri geldiğinde bir mücahide teçhizat sağlamak ya da bir askerin geride bıraktığı ailesine göz kulak olmak da cihad kapsamında ele alınmıştır. Nitekim Peygamber Efendimiz, **“Her kim Allah yolunda savaşacak bir askeri (savaş için) donatırsa kendisi de savaşmış gibi olur. Kim de Allah yolunda savaşa çıkan gazinin arkasından ailesine iyi bir şekilde göz kulak olursa o da savaşmış gibi olur.”**(Buhari, Cihad, 38) buyurmuştur. Yine, Allah yolunda harcanan mala verilecek mükâfatı, **“Allah yolunda malından çifter çifter harcayan bir Müslüman'ı mutlaka cennet bekçileri cennete girmeye davet edecektir.”**(Ahmed b.Hanbel, 5, 152) sözleri ile ifade eden Peygamberimiz, yularlı bir deve ile kendisine gelerek, **“Bu, Allah yoluna feda olsun!”** diyen bir sahâbîye, **“Buna karşılık âhirette hepsi yularlı yedi yüz deve senin olacaktır.”**(Müslim, İmare, 132) buyurmuştur. Cenab-ı Rabbul alemin bu yolda malını harcayan kimse hakkında kendisini acı bir azaptan kurtaran bir ticaret yapmış olduğunu buyurur;

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ تِجَارَةٍ تُنْجِيكُمْ مِّنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ تُمْنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنفُسِكُمْ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

Ey iman edenler! Sizi elem dolu bir azaptan kurtaracak bir ticaret göstereyim mi size? Allah'a ve peygamberine inanır, mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda cihat edersiniz. Eğer bilerseniz, bu sizin için çok hayırlıdır.(Saff, 10,11)

6-) FİİLİ CİHAD SAVAŞ

Miletin inancı, varlığı, vatani, bekası ve hürriyeti için yapılan silahlı mücadeledir. Cihadın bu boyutu, her asırda olduğu gibi asrımızda da barışın sağlanabilmesi, dinin, vatanın, nesillerin korunabilmesi, herkesin dinini özgürce yaşayabilmesi için ve bütün sulh imkanları tükendiği, düşman saldırısıyla karşılaşıldığı takdirde son çaredir ve zaruridir. Düşman işgaline uğrayan vatan ve millet

varlığının kurtuluşu için yapılan Milli Mücadele ve Çanakkale savaşı gibi. Özellikle Çanakkale savaşında atalarımız yedi düvele karşı gönüllerinde taşıdığı en büyük silah olan iman silahıyla onları geldikleri topraklara geri gönderdiler ve bizlere illel-ebed ölmeyecek bir ruh bıraktılar. İmanın, fedakârlığın ve azmin sembolü olan, İmanın çeliğe, vatan sevgisinin teknolojiye galip geldiği yer olan Çanakkale bizlere büyük bir mücadele ve cihad ruhu kazandırmıştır.

Birinci Dünya Savaşı içinde çok farklı bir yeri olan, tarihin kaderini değiştiren, yaşama hakkına şerefi ile ulaşan bir milletin destanı.

İsmi Sevgili Peygamberimiz Hz Muhammed'den (S.A.V) alan ve onun övgüsüne mazhar olmuş kahraman Mehmetçimizin, azminden ve imanından aldığı güçle bütün dünyaya "Çanakkale Geçilmez!" diye haykırdığı, tertemiz alından vurulup toprağa düştüğü, bir hilal uğruna serden geçtiği, bütün yokluk ve imkânsızlıklara rağmen yedi düvele karşı savaşarak zafere ulaştığı yer.

Metrekareye 6000 merminin düştüğü, 100.000 i doktor, hukukçu, mühendis, ekonomist, öğretmen, öğrenci olmak üzere, esnafı ve çiftçisiyle topyekûn istiklâl mücadelesine giren bir milletin yaklaşık 250.000 şehit vererek, büyük bir zaferin kazanıldığı yer. Çanakkale.

Birçok yaşanmış ibretli tablolardan sadece şu hadise gerçekten pek mühimdir;

Çanakkale Muharebesi günleriydi. Rumeli Mecidiye Bataryası düşman gemilerinden yapılan bombardımanlarla düşmüştü. Raporu alan Müstahkem Mevkii Kumandanı Cevat Paşa, Çimenlik İskelesi'nden motoru ile bataryaya geçti. Durum vahimdi. Bir top hariç diğerleri kullanılmaz hâle gelmiş, personelin çoğu şehit olmuştu. Bunlardan kimisi canlı canlı toprak yığınları altında kalmıştı. Yaşayanlar da yaralıydı. Paşa, biraz ileride yere uzanmış, nefes alıp veren bir erin yanına yaklaştı, şefkatle:

"-Evlâdım yaralı mısın?" diye sordu.

O yiğit Mehmetçik, vakur bir şekilde:

"-Hayır kumandanım!" dedi.

Cevat Paşa, biraz daha dikkatle bakınca yaralı askerin gözlerinin görmediğini anladı ve:

"-Evlâdım, gözlerin!.." diye bir şeyler söyleyecek oldu, fakat o fedakâr, mübarek vatan evlâdı, hâinden memnun şekilde şöyle dedi:

"-Üzölmeyin kumandanım; gözlerimi, göreceklerinizi gördükten sonra kaybettim..."

Bu sözlerdeki muazzez rûh ve şuur, Paşa'yı ağılattı. O yiğidin, göreceklerinizi gördüm dediğı, İngiliz zırhlısı Queen Elizabeth'e iki isabet kaydedilmesi idi.

İşte bu ruhtur ki, Çanakkale'yi ölümsüzleştirmiş ve 1914-1915 Çanakkale muharebelerinde Müslüman Türk milletine bir değil, iki zafer birden kazandırmıştır. Bunlardan biri, düşmana karşı zahiren kazanılan zafer; ikincisi de ruh ve mana, fazilet ve fedakârlık, din, iman ve vatan sevgisi hususlarında gösterilen eşsiz zaferdir. İşte bizler din ve vatan uğrunda canımızdan, yarımızdan, malımızdan fedakarlık ederek cihad etmeyi onlardan öğrendik.

Değerli müminler;

Savaş sadece silahlı mücadeleyi içeren sıcak savaştan ibaret değildir. Politik, teknolojik, ekonomik ve psikolojik savaş gibi soğuk savaş yöntemleri de bulunmaktadır. Bunlardan, özellikle medya vasıtasıyla yürütölen psikolojik savaş bu savaş türlerinin her birinin tamamlayıcısı ve belki de en etkilisidir.

Müslümanların, bu savaş yöntemlerinin hepsi hakkında uzmanlaşması cihadın çağımızda gerektiğı gibi yerine getirilmesi açısından son derece önemlidir. Özellikle İslâm karşıtlarının, korkutma, iç karışıklık çıkarma, Müslümanları âciz, tembel ve miskin olduklarına inandırma, yalan ve uydurma haberlerle İslâm'ı yanlış tanıtmaya gibi psikolojik savaş yöntemleri ile sindirme politikaları karşısında Müslümanların bilinçli olması gerekmektedir.

Müslümanların ordusuyla ve caydırıcı bir güç olan silahlı kuvvetleriyle her an savaşa hazır olması, İslâm'a ve Müslümanlara karşı tehdit oluşturan unsurları caydırmaya yönelik bir tedbirdir. Yüce Rabbimiz bu hususu, Hz. Peygamber dönemindeki askerî güç ve imkânları hatırlatarak şöyle ifade etmektedir: **"Onlara karşı gücünüz yettiğı kadar kuvvet ve savaş atları hazırlayın. Onlarla Allah'ın düşmanını, sizin düşmanınızı ve bunlardan başka sizin bilmediğiniz fakat Allah'ın bildiğı diğer düşmanları korkutursunuz. Allah yolunda her ne harcarsanız karşılığı size tam olarak ödenir. Size zulmedilmez."**(Enfal, 60) Yüce Rabbimizin bizlere savaşa hazırlık yapmamız konusundaki bu emrindeki "savaş atları hazırlama" ifadesi sembolik bir ifadedir. Çağımızdaki karşılığının ise her türlü savaş stratejisi, sıcak savaş için düşmana karşı caydırıcılık özelliğı taşıyan gerekli modern silahların yanında soğuk savaş için kullanılan internet, televizyon, radyo gibi basın yayın araçları, çeşitli okullar, üniversiteler gibi araçlar olduğı düşünölebilir

